

ARAP AYAKLANMALARINI'NIN İRAN-SUUDİ ARABİSTAN İLİŞKİLERİNE ETKİLERİ

PROF. DR. ÖZDEN ZEYNEP OKTAV

Öğr. Üyesi İST. MEDENİYET ÜNİV.

“

Bu çalışmada, Arap Ayaklanmalarının sonrasında aşağıda belirtildiği üzere tehdit algılamalarında önemli değişiklik olan İran ve Suudi Arabistan'ın ilişkilerinin nasıl bir yöne evrildiği ele alınacaktır. Katar krizi meselesinde, bugün gelinen noktada Tahran-Riyad ilişkilerinin seyrinin ne yönde olacağını analiz edilmesi ve karşılıklı ilişkilerde bir gelecek projeksiyonunun yapılması yazının önemli bir kısmını oluşturacaktır.

”

2 010 yılında Tunus'ta ve Mısır'da "Arap Baharı" olarak nitelendirilen gelişmeler ve Suriye'de 2011'de çıkan iç savaş hem Suudi Arabistan'ın hem de İran'ın tehdit algılarını ve dolayısıyla aralarındaki ilişkileri önemli oranda değişim ve dönüşüme uğratmıştır. Bu çalışmada, Arap Ayaklanmaları sonrasında aşağıda belirtildiği üzere tehdit algılamalarında önemli değişiklik

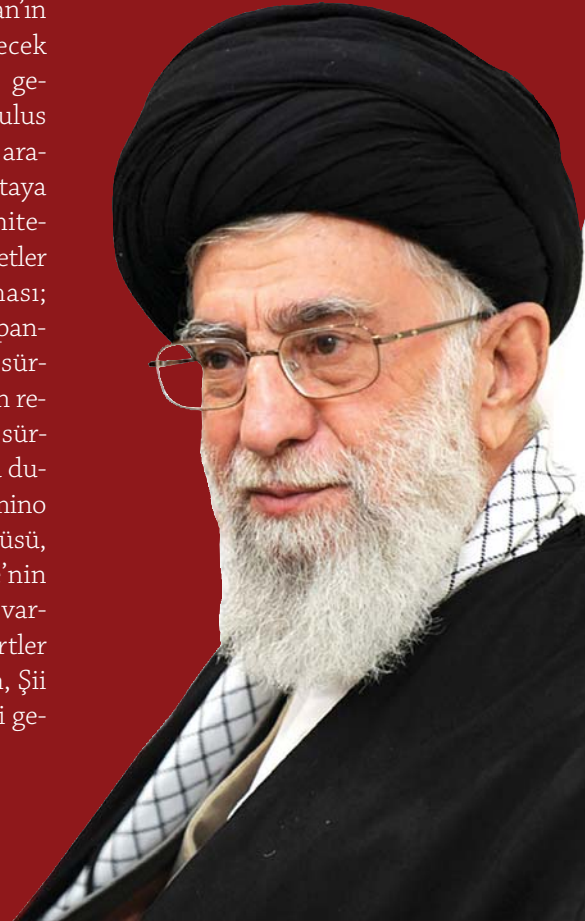
olan İran ve Suudi Arabistan'ın ilişkilerinin nasıl bir yöne evrildiği ele alınacaktır. Katar krizi meselesinde, bugün gelinen noktada Tahran-Riyad ilişkilerinin seyrinin ne yönde olacağını analiz edilmesi ve karşılıklı ilişkilerde bir gelecek projeksiyonunun yapılması yazının önemli bir kısmını oluşturacaktır.

ARAP AYAKLANMALARINI SÜRECİNDE DÖNÜŞEN TAHRAN VE RİYAD'IN TEHDİT ALGILAMALARI

Riyad açısından Arap Ayaklanmaları, Körfez'in ve Suudi Arabistan'ın güvenliğini tehlikeye düşürecek bazı gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Birincisi, bölgede ulus devlet ve devlet dışı grupların arasındaki gerilimin en üst noktaya varması ve devlet dışı olarak nitelendirilen grupların en az devletler kadar etkin olmaya başlaması; ikincisi otoriter yönetimlerin pan-Arap ulusçuluğu temelinde sürdürdükleri yönetimlerin halkın reform talepleri nedeniyle artık sürdürülemez hâle gelmesi ve bu durumun Suudi Arabistan'da domino etkisi yaratacak olması; üçüncüsü, Arap olmayan İran ve Türkiye'nin söz konusu coğrafyaya askerî varlığıyla müdahale etmesi ve Kürtler gibi Arap olmayan unsurların, Şii Hizbullah'ın öne çıkması gibi ge-

lişmeler Riyad tarafından endişeyle karşılanmıştır. Dördüncüsü ve en önemlisi ise Müslüman Kardeşler'in (İhvan-ı Müslimin) Ortadoğu coğrafyasında Arap Ayaklanmaları ile siyasi aktör olarak daha fazla güç kazanması ve Mısır'da iktidara gelmesidir. İhvan hareketinin seçimle Mısır'da iktidara gelmesini Riyad ve ittifak hâlinde olduğu ülkeler, kendi monarşi yapılarına temel tehditlerden görmüştür.

İslam ve demokrasinin bağdaştığını gösteren bu gelişme Riyad'a göre

Körfez monarşilerinin yönetimindeki kitlelere örnek oluşturacak ve özellikle Suudi halkının demokrasi taleplerinin tetiklenmesine yol açacaktır. Barack Obama yönetiminin, uzun yıllar Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve İsrail'in bölgede çıkarlarına ters düşmeyen Mısır'ın lideri Hüsnü Mübarek'in alaşağı edilmesine ve Müslüman Kardeşler'in, Muhammed Mursi'nin iktidara gelmesine kayıtsız kalması da Riyad'ı telaşlandırmıştır. Arap Ayaklanmaları'nın Körfez'e sirayet etmesi hâlinde Obama yönetimi altındaki ABD'nin Körfez monarşilerinin yanında yer almayacağı düşüncesi Suudi Arabistan'ın silah alımında Çin gibi farklı ülkelere yönelmesine, Bahreyn gibi kendi nüfuz alanında çıkan ayaklanmaları ABD'den yardım istemeden kendi silahlı kuvvetleri ile bastırmasına yol açmıştır.

“**Birincisi İran, Arap Ayaklanmaları'na kadar mezhep ve etnisite vurgusunun ön plana çıkarılmadığı ve Filistinli Sünni oluşum İslami Direniş Hareketi'nin (Hamas) de dâhil olduğu ve Hizbullah ile Suriye'nin de bulunduğu "Direniş Eksenini" sürdürülebilir olamayacağını görmüştür. İkincisi IŞİD'in ortaya çıkması ile İran'ın önceliklerinin radikal şekilde değiştiği ve mezhepsel söylemlerin politikalarında etkili olduğu gözlenmiştir.**

İran'ın da Arap Ayaklanmaları ile tehdit algulamalarında önemli bir değişim olduğu çok açıktır. Birincisi İran, Arap Ayaklanmaları'na kadar mezhep ve etnisite vurgusunun ön plana çıkarılmadığı ve Filistinli Sünni oluşum İslami Direniş Hareketi'nin (Hamas) de dâhil olduğu ve Hizbullah ile Suriye'nin de bulunduğu "Direniş Eksenini" sürdürülebilir olamayacağını görmüştür. İkincisi Irak Şam İslam Devleti'nin (IŞİD) ortaya çıkması ile İran'ın önceliklerinin radikal şekilde değiştiği ve mezhepsel söylemlerin politikalarında etkili olduğu gözlenmiştir. Bu açıdan IŞİD'in Meşhed kentine doğru ilerlemesi İran'ın sınır güvenliğini korumak ve ulus devlet insiyaklarıyla hareket etmek zorunda kalması da İran'ın devrim ideolojisinden taviz vermesine yol açmıştır. Filistin davasını eskisi gibi savunmaktan vazgeçmek zorunda kalmış, Arap

Ayaklanmaları'ndan sonra Hamas ile ilişkilerinde bozulma ortaya çıkmıştır. Ayrıca Tahran, Sünni-Şii ayrımı temelinde bir dış politika izleyerek Bahreyn'de İran Devrimi'nden ilham aldıklarını iddia ettiği ve çoğunluğu Şii protestocuların yanında yer alırken Suriye'de tam aksi bir politika izlemiş, 2013 yılında halkına karşı kimyasal silah kullanan Beşar Esad'ın savunucusu olmuştur. Diğer bir deyişle, İran İslam Devrimi ideolojisinin bazı ilkelerinden vazgeçmiş ve mezhepsel kaygılar ile eleştirilen ulus devlet çıkarlarını öncelemiştir.

KATAR KRİZİNİN SONA ERMESİNİN İRAN-SUUDİ ARABİSTAN İLİŞKİLERİNE OLASI YANSIMALARI

Arap Ayaklanmaları sürecinde Obama yönetiminden Donald Trump yönetimine geçilmesiyle Körfez'in dengelerini değiştiren en önemli gelişme 5 Haziran 2017'de Katar merkezli Körfez krizinin çıkması olmuştur. Riyad ve müttefiklerinin 13 maddelik bir ultimatoma vermesiyle başlayan Katar krizi, Suudi Arabistan'ın açık şekilde Türkiye, Katar ve İran'ı hedef almasıyla başlamış ve Katar'a yönelik kapsamlı abluka ve yaptırımlar uygulanmıştır. Söz konusu abluka ve yaptırımların kaldırılması karşılığında öngörülen 13 maddelik ultimatoma bir maddesi Türkiye'nin Katar'daki askerî varlığının bitirilmesi ve askerî iş birliğinin sonlandırılması, bir başka maddesi ise İran'la diplomatik ilişkilerin kesilmesi, İran Devrim Muhafızları üyelerinin Katar'dan gönderilmesi ve İran'la askerî iş birliğinin sonlandırılması ile ilgilidir. Aradan geçen dört yıla yakın bir sürede

Katar 13 maddelik ultiyatı kabul etmemiş aksine İran ve Türkiye ile ilişkileri daha da pekişerek gelişmiştir. 5 Ocak 2021'de Körfez İşbirliği Konseyi'nin 41. Toplantısı sonrasında Suudi Arabistan'ın kuzeybatısındaki el-Ula kentinde düzenlenen zirvede imzalanan 9 maddelik bildiri ile Katar'a ambargo uygulayan Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) Bahreyn gibi diğer Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) üyesi ülkelerin Doha ile diplomatik ilişkilerini yeniden tesis ettikleri ve ambargonun kalktığı imzalanan bir bildirge ile açıklanmış ve Katar krizi böylece nihayete ermiştir.

Katar krizinin sona ermesini İran olumlu karşılarken Katar bu süreç sonrasında yaptığı açıklamalarda daha önce olduğu gibi İran ile Suudi Arabistan arasında ara buluculuk rolü oynamak istediğini

dile getirmiştir. Arap Ayaklanmaları sürecinde ve İsrail ile normalleşme olarak tanımlanan dönemde Katar ile Suudi Arabistan'ın yaklaşmasının genel sonuçlarına bakıldığında ortaya çıkan tabloda Riyad yönetiminin hem Ortadoğu'da hem de Körfez'de elinin oldukça zayıfladığı görülmektedir.

“
Mayıs 2018'de İran'a yönelik yeni yaptırımların uygulanması ve Kudüs Güçleri Komutanı Kasım Süleymani ile İran'ın nükleer çalışmalarındaki kilit ismi Muhsin Fahrizade suikastları İran'ın Trump döneminde bölgesel konumunu oldukça olumsuz etkilemiştir.

Birincisi Cemal Kaşıkçı cinayeti, ikincisi Eylül 2019'da Suudi Arabistan'ın 11 Eylül'ü olarak adlandırılan ve İran destekli Yemen'deki Huseini gruplar tarafından yapıldığı savunulan Suudi Arabistan petrol şirketi Aramco'ya yönelik saldırılar ve en önemlisi ise Suudi Arabistan'ın enerji aktörü olarak ABD nezdindeki eski önemini yitirdiğine yönelik yorumlar gibi gelişmeler Riyad yönetimini Katar ile ilişkilerde olumlu adımlar atmaya yöneltmiştir.

Trump dönemiyle birlikte 2015 tarihli nükleer anlaşmanın rafa kaldırılması, Mayıs 2018'de İran'a yönelik yeni yaptırımların uygulanması ve Kudüs Güçleri Komutanı Kasım Süleymani ile İran'ın nükleer çalışmalarındaki kilit ismi Muhsin Fahrizade suikastları ise İran'ın da Trump döneminde bölgesel konumunu oldukça olumsuz

etkilemiştir. Dolayısıyla, ABD'nin bu denli baskısının karşısında konumu zayıflayan Tahran, bölgede yeni stratejiler belirleme ihtiyacı duymuş ve Suudi Arabistan ile arasındaki buzları eritmek için bazı adımlar atmıştır. Örneğin İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani, Suudi Arabistan ile yeniden ilişki kurulmasında hiçbir problemin olmadığını belirterek, Hürmüz Barış Girişimi'ni (Hormuz Peace Endeavor-HOPE) bölgedeki ABD ve Avrupa ülkelerinin Yemen'de barış istemediklerini belirterek gündeme getirmiştir.

“

Süleymani-Fahrizade suikastlarından sonra İran'ı ziyaret eden tek KİK ülkesi olan Katar Emiri'nin, KİK Zirvesi'nden sonra yaptığı açıklamalar Tahran ile ilişkilerin seyrinde bir değişikliğin olmayacağına yönelik olmuştur. Bu açıklamalar Doha'nın Tahran ile istikrarlı ilişkileri çok boyutlu dış politika stratejisinin önemli boyutu olarak değerlendirdiğini göstermektedir.

”

Ruhani, Ekim 2019'daki Birleşmiş Milletler 74. Genel Kurulunda yaptığı konuşmada “Hürmüz Barış Girişimi” planını açıklamış ve planın hedefinin Basra Körfezi'ne kıyısı olan ülkelerin barış, istikrar ve refah seviyelerinin yükselmesi, karşılıklı anlayışa dayalı dostane ilişkilerin geliştirilmesi olduğunu belirtmiştir. Diğer bir deyişle Tahran bölgesel politikalarını öne çı-

kararak Yemen'deki sıcak çatışmanın bitirilebileceği mesajını vermiş böylece Suriye'de, Irak'ta, Yemen'de ve Lübnan'da askerî varlığını korumasının çok da sürdürülebilir bir politika olmadığını görmüştür. Muhammed bin Selman ve Katar Emiri Temim bin Hamed el-Sani'nin son KİK Zirvesi'nde kucaklaşması ve el-Ula deklarasyonunda Katar'a dayatılan 13 maddelik ultimatomdan hiç söz edilmemesinin iki konuda ne anlama geldiği sorusu öne çıkmıştır. Birincisi Katar krizi tamamen çözülmüş müdür? İkincisi ise Katar krizinin çözülmesi ve KİK ülkelerinin ilişkilerini yeniden tamir edebilmesi İran'ın daha da izole olması anlamına mı gelmektedir?

Sonuç olarak el-Ula deklarasyonundan hemen sonra İran'ın uranyum zenginleştirmesini %20'ye çıkardığını duyurmasını bazı analistler, İran'ın bölgede kendisinin yalnızlaştırılmasına karşı verdiği tepki olarak nitelendirmişlerdir. Süleymani-Fahrizade suikastlarından sonra İran'ı ziyaret eden tek KİK ülkesi olan Katar Emiri'nin,

KİK Zirvesi'nden sonra yaptığı açıklamalar Tahran ile ilişkilerin seyrinde bir değişikliğin olmayacağına yönelik olmuştur. Bu açıklamalar Doha'nın Tahran ile istikrarlı ilişkileri çok boyutlu dış politika stratejisinin önemli boyutu olarak değerlendirdiğini göstermektedir.

Katar krizinin sonlandırılmasıyla Körfez'de ilişkilerin seyrinde köklü bir değişim beklemek büyük bir iyimserlik olacaktır. Zira Körfez ülkelerinde karar alma mekanizmalarının şeffaf olmaması, Suudi Arabistan ve BAE'nin arasında bile Yemen meselesi temelinde çıkan çatışmanın gösterdiği gibi söz konusu ülkelerin arasında güvene dayalı ilişkilerin kurulamadığı göz önüne alınırsa Körfez'de uzun soluklu bir istikrara dayalı düzenin gelmesi beklentisi oldukça zayıf görünmektedir. Dolayısıyla İran ve Suudi Arabistan'ın aralarında yakın ve/veya uzun vadede Katar'ın ara buluculuğuyla bir orta yolun bulunmasını beklemek oldukça iyimser bir yorum olacaktır. ■